

Diachronická osobná identita

(Nie konečná verzia)

Luboš Rojka

Vo filozofii existuje pozoruhodný problém, ktorého riešenie má výrazný dopad na teizmus a kresťanskú teológiu, hlavne na chápanie možnosti existencie a života človeka po biologickej smrti. Veci a ľudia existujú v čase, hovoríme, že trvajú v čase. Ak sa nič zásadne nemení, ľudia okolo nás sú tí istí, ktorí tu boli včera, a človek, ako osoba sa cíti byť tým istým človekom, ktorý tu bol včera. Nejde len o takého istého človeka (kvalitatívna identita), ale o toho istého človeka (numerická identita).¹ Presnejšie, ide o tú istú osobu, aj keď nie len a nie vždy o takú istú osobu. Odborne povedané, osobná identita (OI) sa nemení, aj keď niektoré vlastnosti, ako výzor, spôsob myslenia a konania sa môžu zmeniť. Otázka je, ktoré kvalitatívne zmeny sú prípustné a ktoré už môžu ukončiť existenciu osoby. Dokonca aj po smrti človeka, je to „on“ alebo „ona“, kto tu už nie je prítomný a podľa kresťanskej viery je v novom živote. Práve myšlienka posmrtnej existencie a s ňou spojená nádej a strach motivovala prvé úvahy o OI v Platónovom *Faidone*.

Jedným z prvých významných filozofov, ktorý sa zaoberal OI bol John Locke (1632 – 1704). V kapitole „Identita a rozdielnosť“ v jeho *Essay Concerning Human Understanding* (1689) sa zamýšľa na kritériami identity materiálnych vecí (ako sú atómy), živých entít (rastliny a zvieratá) a vedomých bytostí (osôb).² Atómy sú základnými nositeľmi telesnej identity, ktorú identifikujeme na základe ich vlastností a miesta, v ktorom sa nachádzajú teraz a v ktorom sa nachádzali v minulosti. Pri atómoch je rozhodujúce práve časopriestorové pokračovanie. Inak nevieme od seba odlíšiť dva úplne rovnaké atómy existujúce v tom istom čase, ale na odlišnom mieste, prípadne v rôznych časoch na tom istom mieste. Živá vec je samo udržiavajúcim sa organickým celkom, ktorého identita je konštituovaná jedným samo organizujúcim sa organickým procesom. Osoby sú premýšľajúcimi inteligentnými konateľmi, ktorí majú v priebehu času tú istú OI (sú tými istými racionálnymi súcami). Atómy a jednota biologického a živočíšneho organizmu sú nedostatočnými na vysvetlenie tohto druhu OI. Locke navrhuje

¹ Osoby sú kvalitatívne identické, ak majú tie isté nie-relacionálne vlastnosti.

² Lockova definícia osoby: „thinking, intelligent being, that has reason and reflection, and can consider itself as itself, the same thinking thing in different times and places.“ (*Essay Concerning Human Understanding*, II.xxvii.9) Krátke zhrnutie Lockovej pozície a niektoré súčasné postoje: GENDLER, Tamar Szabó: Personal Identity and Metaphysics. In: McLAUGHLIN, Brian P. – BECKERMANN, Ansgar – WALTER, Sven (eds.): *The Oxford Handbook of Philosophy of Mind*. Oxford : Clarendon Press, s. 579–583 (578–591). Upozornenie na niektoré disinterpretácie Locka: STRAWSON, Galen: ‘The Secrets of All Hearts’: Locke on Personal Identity. In: O’HEAR, Anthony (ed.): *Mind, Self and Person*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015, s. 111–141.

psychologické vysvetlenie, v ktorom nositeľom OI je osobné „ja“ (*self*), ako odlišené od mysliacej substancie.

Keď hovoríme o ľudskej osobe, je možné rozlíšiť štyri druhy OI. Po prvé, existuje biografická alebo naratívna identita, ktorá je vytvorená z hodnôt a presvedčení človeka, a obsahuje už aj vlastné osobné hodnotenie a pochopenie seba v rámci širšieho plánu pre život. Vysvetlenie zahŕňa osobu, ktorá sa nejakým spôsobom samovytvára a formuje. Po druhé, identita môže opisovať nutné a postačujúce podmienky toho, aby sme nejaký objekt nazvali osobou, na rozdiel od iných objektov. Osoba je napríklad vedomým, cítiacim, slobodným a zodpovedným konateľom. Po tretie, pojem OI môže byť o prirodzenosti človeka, ako keď napríklad povieme, že človek je mysliacou substanciou, ktorá sa nachádza v rôznych fyzických a mentálnych stavoch. Po štvrté, OI sa môže chápať v diachronickom slova zmysle, keď sa niekto zaujíma o to, čo určuje, že osoba P_1 v čase t_1 je tou istou osobou, ako objekt P_2 v neskoršom čase t_2 . V tomto poslednom prípade nejde len o poznanie, ako vieme, že je to tá istá osoba, medzi inými osobami, ale o to, čo robí nejakú osobu tou istou osobou v priebehu času. Epistemologické kritériá týkajúce sa poznania, ako vieme, že ide o tú istú osobu sú odlišné od metafyzikálnych kritérií, ktoré určujú, čo je nositeľom OI. Za normálnych okolností epistemologické kritériá, ako podobnosť správania, pamäť alebo otlacky prstov nám dostatočne indikujú či ide o tú istú osobu v rôznych časoch. Epistemologické kritériá nám však nedávajú odpoveď o metafyzickej identite. Napríklad, ak príde k vážnej dopravnej nehode, pri ktorej sa radikálne zmení výzor a po psychickom šoku aj charakter človeka, a zároveň tento človek stratí veľkú časť pamäte a má ťažkosti s premýšľaním, čo robí človeka tou istou osobou, akou bol predtým? Nie „normálne“ okolnosti alebo situácie nás nútia klásť si metafyzikálne otázky.

Štvrtý význam týkajúci sa diachronickej OI človeka súvisí s druhým a tretím významom hovoriacim o podstatných vlastnostiach osoby. Je jasné, že celý problém začína tým, že presne nevieme definovať, čo znamená byť ľudskou osobou a ako ju individualizovať (určiť jej jedinečnú špecifickosť). Od prvých troch významov OI je vhodné spočiatku odhliadnuť kvôli väčšej jednoduchosti pri špecifikovaní problému. Zároveň je treba mať na mysli zameranie na metafyziku diachronickej OI, či takýto pojem má vôbec miesto v metafyzike. V porovnaní s naratívnym prístupom, v metafyzike ide o pomerne redukcionistický prístup. Napriek tomu v kresťanskej filozofii je objasnenie diachronickej OI dôležité, pretože kresťanská viera predpokladá, že človek bude po smrti znovu-oživený v novom svete, kde bude mať tú istú identitu, ktorú mal v tomto fyzikálnom časo-priestorovom svete. Musí ísť o numericky toho istého človeka a nie len o jeho kópiu, nie len o kvalitatívne takého istého človeka.

Existujú dva tradične diskutované druhy vysvetlení diachronickej OI. Prvé komplexné vysvetlenia opisujú v čom spočíva OI v termínoch jednoduchších biologických a psychologických vlastností. Nutné a postačujúce podmienky OI redukujú do biologicko-živočíšneho a psychologického vysvetlenia. Prípadne noratívne vysvetlenie by za istých podmienok mohli spadať medzi psychologické prístupy. Podľa druhých „jednoduchých“ vysvetlení, OI existuje akosi sama osebe a nemôže byť vtesnaná do živočíšnych, ani psychologických teórií. Väčšinou sa jednoduché teórie spájajú s dualistickými vysvetleniami človeka. Podľa zástancov teórie jednoduchosti komplexné vysvetlenia nepodávajú ani nutné ani postačujúce podmienky OI a preto zostáva prijatie jednoduchosti. Cieľom tohto príspevku je objasniť tieto dva druhy vysvetlení v kontexte súčasných diskusií a krátko ich zhodnotiť z pohľadu, v ktorom sa osoba chápe ako morálne zodpovedný konateľ.

1. Komplexné vysvetlenia

Komplexné vysvetlenia sa delia podľa prístupu na animalistické a psychologické. Je možné pridať aj čisto fyzikalistické teórie, podľa ktorých pri OI ide o špecifickú konfiguráciu fyzikálnych elementov, ktoré tvoria súčasť tela.³ Takýto prístup sám o sebe je ťažšie obhajovať, ako animalizmus, ale princípe môže byť zahrnutý v animalizme aj psychologizme. Preto je vhodnejšie zamerať sa na prvé dva druhy komplexného vysvetlenia, ktoré sú v súčasnej filozofii najdiskutovanejšie. Najprv ich v krátkosti predstavím a potom bude nasledovať ich vzájomná kritika.

Animalizmus

Filozofí ako Paul F. Snowdon,⁴ Eric T. Olson⁵ a David DeGrazia⁶ navrhujú, že identita človeka a OI spočíva v prežívaní ľudského organizmu z jedného časového okamihu na druhý. Človek je ľudským zvierat'om, ktorého identita je najlepšie vysvetlená v termínoch biológie. Pri

³ Argumenty pre telesné vysvetlenie rozpracoval WILLIAMS, Bernard: *The Self and the Future*. In: *Philosophical Review*, 79, 1970, s. 161–180. (WILLIAMS, Bernard: *Problems of the Self*. Cambridge : Cambridge University Press, 1973.) J. J. Thomson (People and Their Bodies. In: *Reading Parfit*. J. Dancy (ed.). Oxford : Blackwell.1997) hovoril, že sme telami, a A. J. Ayer (*Language, Truth, and Logic*. London : Gollancz, 1936) stotožnil OI s identitou tela.

⁴ SNOWDON, Paul F.: Persons, Animals, and Ourselves. In: GILL, C. (ed.): *The Person and the Human Mind : Issues in Ancient and Modern Philosophy*. Oxford : Clarendon Press, 1990, s. .

⁵ OLSON, Erik: *The Human Animal*. Oxford : Oxford University Press, 1997. OLSON, E.: *Whar Are We? A Study in Personal Agency*. Oxford : Oxford University Press, 2007.

⁶ DEGRAZIA, David: *Human Identity and Bioethics*. New York : Cambridge University Press, 2005.

vysvetlení môže ísť o celý organický celok (telo) alebo len jeho časť (mozog). V prvom prípade hovoríme o animalizme, v druhom prípade, keď ide o ľudský mozog, nejde doslova o animalizmus, ale pre svoju blízkosť k animalizmu sa zaraďuje do tejto kategórie. Podľa toho, ako sa koncipujú mentálne stavy, niekedy môže spadať pod psychologické vysvetlenia.

Animalizmus predpokladá, že biologické fungovanie ľudského organizmu je nutné k tomu, aby človek mohol kontinuálne existovať. OI nie je ničím iným, ako identita tohto organizmu. Nejde o tú istú hmotu, lebo tá sa postupne a neustále mení, ale o intrinsickú štruktúru živočíšnej formy. Zvláštnosťou je, že pre animalizmus organizmus a ľudská osoba nemusia ísť nutne spolu. Napríklad pacient v kóme, ktorý stratil vyššie mozgové funkcie nemá potrebný stupeň komplexnosti mentálneho života, aby sme mohli hovoriť o ľudskej osobe v zmysle bežných psychologických funkcií, ale pritom je živým a fungujúcim organizmom. Zostáva tým istým človekom a jeho existencia začína a končí práve biologickým životom. Podľa animalizmu preto človek nie je vo svojej podstate osobou, ale ľudským organizmom alebo ľudským zvierat'om, s niektorými dočasnými osobnými vlastnosťami a funkciami. Človek môže stratiť prirodzenosť osoby, ale dokiaľ žije, zostáva sám sebou.

Ťažkosťou animalizmu je problém, že opisuje človeka ako ľudské zviera. Či človek kráča alebo sedí, pracuje alebo oddychuje, aj ľudské zviera robí to isté, ako ľudská osoba. Veľké množstvo činností je tých istých a preto animalistické kritérium môže poslúžiť ako vhodné kritérium aj na indikáciu tej istej osoby. Problém je v tom, že keby aj zviera dokázalo myslieť, (malo by komplexnejšie mentálne funkcie), nie je ľudskou osobou. Nebolo by napríklad zaradené do spoločnosti, ako sú zaradení ľudia, ktorí nesú zodpovednosť za svoje vedomé správanie. Je zásadný rozdiel medzi ľudským zvierat'om a ľudskou osobou, a animalistické kritérium nám nič nehovorí o osobe (okrem toho, že byť osobou je nepodstatné). Ide preto skôr o čisto epistemologické kritérium, ktoré nám za normálnych okolností pomôže v identifikácii osoby, ale nám nevysvetľuje v čom spočíva diachronická identita osoby.

Odpoveď animalistu by mohla byť, že v princípe sme minimálne zvieratá, ktoré sú v istom období svojho života schopné myslieť. Osobné vlastnosti (schopnosti) sú prechodné a predpokladajú komplexnú a celostnú činnosť ľudského tela. Ide preto o akési základnejšie vysvetlenie.

Námietka však zostáva, že kritérium nevystihuje podstatu *osobnej* identity, ale skôr to, čo je za normálnych okolností jej nosičom.⁷ Implicitne sa tiež predpokladá, že osoba nemôže tvoriť súčasť ľudskej podstaty, čo je veľmi zvláštne.

⁷ Tá istá námietka sa aplikuje aj na číry fyzikalizmus.

Druhou alternatívou animalizmu je postoj, že OI je prepojená s mozgom, nie s celým organizmom. Mozog má špeciálne postavenie, pretože príčinne úzko súvisí s mentálnym životom a vedomím, ktoré charakterizujú ľudskú osobu. Poruchy mozgu majú ďalekosiahle následky pre zmenu osobnosti a jeho poruchy sú oveľa závažnejšie, ako poruchy iných častí ľudského tela. S rozvojom medicíny si je možné dokonca predstaviť úplné vybranie mozgu z ľudského tela a jeho udržiavanie v činnosti pomocou komplikovaných elektrických zariadení. Po nejakom čase by mohol byť vložený do iného živého tela (organizmu). Ak odhliadneme od etických a technických aspektov, išlo by o podobnú transplantáciu, ako sa robí so srdcom alebo časťami mozgu. Človeka by sme aj v takýchto zmenených podmienkach v novom tele považovali za toho istého, aj keď radikálne zmeneného. Ide o toho istého človeka, ktorému patrí mozog a nie toho, komu patrilo telo. Pomyselný príklad podporuje postoj, že OI súvisí prednostne s mozgom, ktorý je nosičom mentálneho života a nie natoľko s organizmom, ako celkom.

Rozdiel medzi dvomi prístupmi je, že v prvej teórii mozog nezohráva tak dôležitú úlohu ako v druhej teórii, pretože typicky ľudský mentálny život, ktorý sa odohráva v mozgu nie je rozhodujúci pre animalisticky chápanú OI. Aj človek, ktorý ešte nemá vyvinutý mozog ani vedomie, má svoju OI. V prístupe, ktorý sa zakladá na kontinuálnej činnosti mozgu, mozog garantuje OI v priebehu času tým, že garantuje pokračovanie biologicko-fyzikálnej základne mentálneho života. Je preto bližšie k tomu, čo bežne nazývame osobou.

Animalistický (ako aj fyzikalistický) prístup je uprednostňovaný pri hľadaní evidencie o OI, teda pri epistemologickom skúmaní.

Psychologický prístup

Rozšírenejšou je mienka, že OI súvisí s psychickým pokračovaním osoby. Rozhodujúcou nie je fyzika a biológia tela alebo mozgu, ale psychológia. Do tejto skupiny patria teórie psychického pokračovania (Lewis, Parfit, Schoemaker) a teórie najbližšieho pokračovateľa (Nozick). (Olson do tejto skupiny zaraďuje aj teórie toho istého mozgu, pretože mozog je nositeľom / nosičom psychického (mentálneho) života.) Predpokladá sa, že psychické stavy tvoria podstatnú súčasť osoby a že sú schopné vhodne prepájať rôzne obdobia. Patria sem aj niektoré (redukcionistické) naratívne teórie, ktoré vnímajú naráciu, ako súčasť psychologického pokračovania. Príbeh v nich preberá úlohu psychologických vlastností alebo mentálnej substancie.

Tradičné (čiro) psychologické teórie OI nadväzujú na Lockove úvahy a hovoria o vnútorných skúsenostiach, presvedčeniach, spomienkach a iných elementoch, ktoré tvoria súčasť psychického života človeka. Pri skúmaní OI sa rozdeľuje život človeka do etáp (*personal stages*), akýchsi časových úsekov, a hľadajú sa medzi nimi vzájomné prepojenia. Veľká dôležitosť sa napríklad pripisuje pamäti, ktorá je metafyzikálnym prepojením dvoch etáp života človeka a ontologicky determinuje OI. Ohľadom pamäťového kritéria je tu však známy problém s prepojením spomienok. Mladý študent s jeho spomienkami, napríklad, nie je seniorom, ktorý už zabudol na svoju mladosť a teší sa z jednoduchých prác v svojej záhradke. Študent nie je seniorom. Spomienky sa zdajú byť dôležitými, podstatnými pre našu existenciu v čase, ale sa nezdajú byť postačujúcimi. Navyše je tu problém, že keď nie sme privedomí, akoby sme neexistovali. Už jednoduchý spánok, v ktorom nemáme spomienky narúša toto kritérium.

Lepším kandidátom psychologického prepojenia sú presvedčenia, pretože existujú, aj keď človek spí alebo nie je pri vedomí.

Treba ešte upozorniť, že psychologické kontinuum je základnejšie, ako psychologická prepojenosť. Dve etapy ľudského života už nemusia mať prepojenia (ako to je napríklad aj pri pamäti), ale rozhodujúce je, že je medzi nimi kontinuuálna (príčinná) reťaz.

Jeanine W. Schroer a Robert Schroer poukazujú na potenciálnu cirkularitu psychologických teórií, zvlášť tých, ktoré sa zakladajú na pamäti. Pripomínajú, že niekto môže mať delúzie (nepravdivé spomienky), ktoré tejto osobe neprináležia. Preto treba upresniť, ako sa zachovávajú len pravdivé spomienky. Pravdivé spomienky však odlišujeme od nepravdivých na základe OI.⁸ Preto je potrebné vniesť do psychologicko-pamäťového kritéria príčiny, ktoré mali za následok spomienky. Spomienky musia byť zapríčinené spôsobom, ktorý zaručí ich pravdivosť. Od obhajcu pamäťovej teórie sa očakáva nejaké prídavné vysvetlenie.

Schoemaker navrhol pomyselný príklad, na odlíšenie psychologického prístupu od iných.⁹ Možno si predstaviť špeciálny prístroj, ktorý je schopný čítať stavy mozgu osoby P_1 a zapisovať ich do iného mozgu. Po prenesení všetkých informácií do druhého mozgu, a po oživení dostávame druhú osobu P_2 , ktorá by mala byť v takom istom psychickom stave, ako tá prvá. Osoba P_1 zomiera a jej mozog sa rozpadá. Otázkou je, čo sa stalo s osobou P_1 . Zomrela spolu s telom a mozgom (animalizmus) alebo existuje ďalej v mozgu osoby P_2 ? Ak sa osobná identita zakladá na činnosti mozgu, potom osoba P_1 už neexistuje. Podľa psychologického prístupu, aj keď bol prvý mozog zničený, zachovalo sa pokračovanie psychického života.

⁸ SCHROER, Jeanine Weekes – SCHROER, Robert: Getting the story right : a Reductionist narrative. In: *Philosophical Studies*, vol. 171, 2014, s. 449 (445–469).

⁹ SHOEMAKER Sydney: Personal Identity : A Materialist Account. In: SHOEMAKER Sydney – SWINBURNE Richard (ed.): *Personal identity*. Oxford : Blackwell, 1985.

Vnútny svet človeka bol pretransformovaný do iného mozgu a ak je osobná identita súčasťou psychických stavov, potom prvá osoba existuje v mozgu alebo celkove v tele druhej osoby. Obhajca psychologického prístupu môže aj podrobnejšie špecifikovať, v čom spočívajú nutné a postačujúce psychologické vzťahy medzi rôznymi životnými etapami, na ktorých sa zakladá OI a ako boli prepojené s druhým mozgom. Možno spomenúť napríklad spomienky na minulé zážitky a na postupné formovanie osobných názorov o svete, na vytváranie medziľudských vzťahov. Všetky informácie tohto druhu by sa teoreticky dalo uchovať pri transformácii z jedného mozgu do druhého. Aj keď „normálnym“ nosičom psychického života je mozog, Schoemakerov príklad ukazuje, že (tradičné) psychologické teórie sú nezávislé od nosiča.

Problematickým dôsledkom psychologickéj teórie je, že sme osobami len v niektorých obdobiach nášho života. Postoj, podľa ktorého, ak sme osobami v niektorom čase nášho života, sme osobami počas celého života sa nazýva osobným esencializmom. Veľká väčšina obhajcov psychologického pokračovania OI zastáva aj osobný esencializmus. (Animalisti popierajú obe teórie.) Vyžaduje sa však prídavné zdôvodnenie, pretože ide o veľmi kontroverzný metafyzikálny postoj. Nemôže totiž existovať čas, kedy nie sme osobami. Nemožno povedať, že človek je embryom alebo že je vo vegetatívnom stave, ani že je organizmom alebo fyzickým telesom.

Diskusie medzi animalistami a psychologistami sú zaujímavé. V jednej z nich sa diskutuje otázka, či sme podstatne zvierat'om alebo osobou. V Aristotelovom duchu pri substanciiách ide o odpoveď na základnú otázku „kto som?“. Eric Olson zdôraznil, že nejde o funkcionálny pojem, ktorý by bol odpoveďou na otázku „čo robím?“. Hovorí, že zviera je substanciiálny pojem a osoba je funkcionálny pojem.¹⁰ V psychologickéj teórii osoba je podľa neho chybné považovaná za substanciiálny pojem a zviera za funkcionálny pojem. Väčšinou sú tieto východiská prijaté bez hlbšieho zdôvodnenia. Substanciiálne vlastnosti sú intrinsické a štrukturálne, nie funkcionálne a relaciiálne. Podľa Olsona pojem osoby nehovorí nič o tom, či sme zvieratami, dekartovskými „ja“, alebo robotmi. Hovorí len, že osoba myslí a má vedomie seba, čo sú čisto funkciialistické pojmy.

Peter Nichols vysvetľuje, že celá diskusia založená na rozlíšení „kto som / čo robím“ je pomýlená, pretože „robiť“ môže mať dva významy. Prvý význam je sloveso označujúce činnosť, ale druhý význam, ktorý v Olsonovom argumente chýba je „robiť“ vo význame mať schopnosť alebo predispozíciu (*disposition*) to robiť. Predispoziciiiálne chápanie činnosti nám podľa Nicholosa vhodne vysvetlí čo daná vec je.¹¹ Takýmto spôsobom vysvetľujeme veci, ako je

¹⁰ OLSON, E.: *The Human Animal*, s. 32.

¹¹ NICHOLS, P.: *Substance Concepts and Personal Identity*, s. 256.

napríklad auto alebo počítač, elektróny a základné fyzikálne sily. Ak by sme aj brali len prvý význam, oba prístupy, animalistický aj psychologický sú funkcionalistické.¹² Opísanie predispozícií k tomu, že sa môžeme pohybovať, čítať, rozmýšľať, robiť morálne rozhodnutia, hovorí čosi o tom, čo daná substancija je. Substancia, ktorá pretrváva pri všetkých činnostiach a zmenách, a je nositeľom schopností (predispozícií) konať, by mala vysvetliť kritériá OI. Hovorenie o substancii s mentálnymi vlastnosťami však vedie k inej substancii (descartovské „ja myslím“), než hovorenie o biologických vlastnostiach.

Kritika komplexných teórií

Problém je, že oba komplexné prístupy, aj animalistický aj psychologický, majú spoločné to, že OI súvisí s niečím, čo osoba v podstate nie je, ale skôr s niečím, čo má (telo, mozog, pamäť, psychické stavy, mentálne schopnosti). OI je teda analyzovaná pomocou nutných a postačujúcich komponentov odlišných od čohosi podstatného. OI by mala súvisieť aj s vedomím seba, ktoré sa prepája s introspekciou. Vedomie je veľmi dôležitým, avšak ak sa objasňuje introspekciou, prirodzene vedie k psychologickému uzatvoreniu sa do „privátnej“ oblasti a môže byť neopísateľným a nevysvetliteľným. Skúsenosť vedomia seba osebe nám neposkytuje dostatok prostriedkov na vysvetlenie OI.¹³ Vedomie seba má rôzne pozorovateľné prejavy, čo vedie k telesným kritériám. Prejavy nás však vzdiaľujú od podstatného vedomého vnímania samého seba. Preto pri komplexných animalistických vysvetleniach akoby z princípu neexistovala uspokojivá odpoveď a psychologické vysvetlenia by mali byť zamerané akosi inak.

Závažnejším problémom komplexných vysvetlení je problém graduality.¹⁴ Keď sa OI identifikuje s telesnými alebo psychologickými vzťahmi medzi rôznymi časovými obdobiami, tieto vzťahy môžu mať odlišné úrovne intenzity. Je ťažko určiť kde je deliaca čiara medzi tým, kedy tieto vzťahy zachytávajú OI a kedy už nie. Koľko pamäte a ktoré časti mozgu sú napríklad potrebné k tomu, aby bol človek sám sebou? Kedy začína a končí biologický a psychologický život, ktorý je dostatočne „robustný“ aby mohol byť nositeľom OI? Nie je jasné kedy už človek stratil svoju identitu a kedy prestal existovať ako osoba. Okrem toho, že odpoveď na tieto otázky nie je jasná, je tu principiálny problém. OI nemôže byť menená alebo vytváraná postupne. Osoba je alebo nie je tou osobou, ktorou bola predtým a všetky bio-

¹² NICHOLS, Peter: Substance Concepts and Personal Identity. In: *Philosophical Studies*, 150 (2010), s. 255–270.

¹³ Porov. GERTLER, Brie: *Self-knowledge*. London : Routledge, 2011, s. 17–19.

¹⁴ NOONAN, H., 1998??, s. 128–148. NOONAN, H.: *Personal Identity*. London : Routledge, 1989.

fyzikálne a psychologické vlastnosti pripúšťajú gradualitu. Akoby tu išlo o celkom iné pojmy než očakávame pri OI.

Ďalším, v poradí tretím problémom je možnosť delenia (*fission*).¹⁵ Psychologický a animalistický prístup pripúšťa, že je možné (v predstave) vytvoriť z jednej osoby dve ďalšie, ktoré majú tie isté fyziologické a/alebo psychologické charakteristiky spoločné s prvou osobou. Nejakým spôsobom sa zosnímajú všetky stavy tela (kompletná informácia) a prenesú sa do dvoch iných tiel. Obe majú takú istú pamäť a také isté zážitky z minulosti. Ani jedna z týchto dvoch nových osôb nemá špecifické fyziologické, ani psychologické vlastnosti, ktoré by ju odlišovali od ďalších dvoch. Zároveň však prvá osoba nemôže byť identická s oboma novými osobami, pretože druhá a tretia osoba sú navzájom numericky odlišné.

Jedna z navrhovaných odpovedí (Nozick) je, že osobná identita prvej osoby je zachovaná do okamihu, kým nepríde k deleniu. Keď sa z jednej osoby začína vytvárať iná osoba alebo iné dve osoby, tá pôvodná zaniká. Buď je pôvodná identita zachovaná a k deleniu nedošlo, alebo došlo k deleniu a pôvodná identita zanikla. V tejto odpovedi však OI závisí od vonkajších okolností, či došlo k deleniu alebo nie, závisí od toho, či existuje iná osoba alebo viac osôb, alebo nie. Je neprijateľné, aby OI nejakej osoby závisela od existencie iných osôb. Je to znakom toho, že sme sa opäť oddialili od podstaty problému.

Inou odpoveďou je, že je dôležitejšie vnímať kontinuitu existencie celého človeka alebo osoby, a nie OI ako takej. Diskusia by mala byť o kontinuite osoby a nie o jej identite. Jednoducho osoba existuje kontinuálne v čase a ak došlo k deleniu, nič zvláštne sa nedeje, pretože pôvodná osoba jednoducho pokračuje vo svojej existencii v dvoch ďalších osobách. Nie je potrebné prepájať dve rozličné situácie v dvoch rôznych časových obdobiach cez pojem OI. Bežne sa pýtame na psychické vlastnosti osoby a cez tieto vlastnosti identifikujeme danú osobu v rôznych časových obdobiach. Otázka o diachronickej identite je príliš zúžená na to, aby mohla byť zodpovedaná. Problém takejto odpovede je, že nepodáva žiadne riešenie, len otázku OI necháva bokom. Čo ak existuje nejaké riešenie?

Odpoveď na námietky proti komplexným pohľadom ponúka aj štvordimenzionálne vysvetlenie OI.¹⁶ Osoby majú podľa tohto pohľadu časovú dimenziu podobnú tej priestorovej. Perry toto vysvetlenie ilustruje na hre.¹⁷ Jednotlivé situácie odohrávajúce sa počas hry musia byť zjednotené do celkového rámca *tejto* jednej hry. Dôležitý je rámec jednej hry, jednej entity, ktorý je smerodajný pri rozhodovaní, či ide o tú alebo onú hru v inom čase. Existujú rozličné

¹⁵ NOONAN, 1998, s. 149–168. NOONAN, H.: *Personal Identity*. London : Routledge, 1989.

¹⁶ Vhodným príkladom je SIDER, Ted: *Four Dimensionalism : An Ontology of Persistence in Time*. Oxford : Oxford University Press, 2001.

¹⁷ PERRY, 2008, s. 7–12.

spôsoby zjednotenia, rôzne rámce, ktoré vytvárajú jednotu. Môže to byť napríklad fyzikálny, psychologický, osobný rámec alebo telesný (biologický) rámec, alebo čokoľvek iné, čo zjednocuje časovo-priestorové časti do jednej osoby. Závisí od nás, aký „druh“ osoby chceme identifikovať, akú jednotu medzi budúcnosťou a minulosťou chceme vytvoriť a podľa toho vyberieme aj zjednocujúci rámec. Niektorý z nich môže byť lepší, ako ten druhý. Takýmto štvordimenzionálnym prístupom sa vyrieši problém graduality aj delenia. Rozhodujúca je akási nadčasová nepriestorová inteligibilita, ktorá charakterizuje dané individuum v rôznych časoch.

Pri štvordimenzionalizme, ako vysvetľujúcom rámci osobnej identity však vzniká zásadný problém. Pri objektoch zasadených (zjednotených) do takéhoto rámca sa vytráca bežný pojem trvania,¹⁸ pretože časové trvanie sa berie ako priestorová veličina. Takáto „liberálna“ ontológia času je preto problematická a vzdialená bežnej skúsenosti. Navyše rovnaká časopriestorová štruktúra ešte nezaručuje, že ide o toho istého človeka, ale len takého istého človeka. Vlastnosti a všetko intelektom uchopiteľné je také isté, ale nevieme či je to to isté, pretože nám vypadlo časové kontinuum.

Na záver možno povedať, že komplexné riešenia aj napriek tomu, že sú pomerne ľahko zrozumiteľné a blízke bežnej identifikácii osoby, nie sú uspokojivé. Nieкто môže prísť k záveru, že filozofické vysvetlenie neexistuje. Príčinou by mohlo byť, že ide o zle položenú otázku alebo že spomínané pomyselné príklady sú príliš vzdialené od reality a zavádzajú nás. Otázkou ešte zostáva, či „jednoduché“ vysvetlenia poskytujú lepšie riešenie.

2. Jednoduché vysvetlenia

Filozofi, ako E. J. Lowe¹⁹ a Richard Swinburne²⁰ odmietajú predchádzajúce komplexné prístupy a hovoria, že v nich neexistujú informatívne a nie-cyklické vysvetlenia, ani jasné nutné a postačujúce podmienky, ktoré by vysvetlili OI. Pri OI ide o čosi tak základné, tak „jednoduché“, že to nie je možné vysvetliť v jednoduchších termínoch. OI nemá časti, ani vzťahy, preto identitu máme alebo nemáme, bez toho, aby sme mohli hovoriť o jej zložkách. Neznamená to, že je úplne neznáma alebo že by nič neznamenala. Vo vysvetlení sa však k nej možno len priblížiť, prípadne ukázať, že ostatné vysvetlenia sú nedostatočné.

Ontologickú jednoduchosť OI je potrebné odlišovať od epistemologických kritérií a podmienok, ktoré nám ju pomôžu rozpoznať. Živočíšne a psychické stavy sú skôr

¹⁸ BAKER, 2007, s. 199–217.

¹⁹ LOWE, E. J.: *Kinds of Being : A Study of Individuation, Identity and the Logic of Sortal Terms*. Oxford : Blackwell, 1989.

²⁰ SWINBURNE, Richard: .

epistemologickými kritériami pri určovaní OI. V bežnom živote sú odtlačky prstov silnou empirickou evidenciou o identite človeka, ale zároveň vieme, ako možno túto evidenciu zmeniť (napríklad transplantáciou ruky). Ak by aj niekto dokonale poznal ľudské telo a psychológiu človeka, OI zostane ešte stále neistá. V bežnom živote sú samozrejme epistemologické kritériá dôveryhodné, avšak z hľadiska metafyziky OI nijako nevysvetľujú. Existuje totiž len jediná podmienka OI, existencia osoby v čase.

Argumenty na podporu jednoduchého pohľadu sú intuitívne, epistemologické a ontologické. Prvé z nich zdôrazňujú osobnú intuíciu o vlastnej existencii a poukazujú na komplexné prístupy, ktorú sú od tejto intuície vzdialené a nijako ju nevystihujú. Nespokojnosť s tým, že komplexné teórie nevedia vysvetliť bežnú intuíciu môže byť východiskom argumentu na podporu jednoduchých teórií. Z intuitívneho jednoduchého pohľadu nemusíme presne poznať, čo sa deje s OI (v príkladoch ako spomínané delenie alebo gradualita). Človek vie bezprostredne, že je tou istou osobu.

Epistemologický argument za jednoduchú koncepciu identity sa zakladá na myšlienke, že telesné a psychologické vysvetlenia nemôžu zachytiť OI, pretože nie sú formulované v termínoch prvej osoby. To, čo je rozhodujúce pri určovaní osobnej identity je pohľad z hľadiska prvej osoby, ktorý musí byť zachovaný. Takýto „jednoduchý“ postoj alebo skúsenosť vlastnej identity je hlboko zakorenený v osobnej perspektíve človeka. OI je koncipovateľná aj bez konkrétnych telesných a psychologických stavov a vzťahov, prípadne si je možné predstaviť vlastnú existenciu v inom tele, v iných historických podmienkach a v inom živote, s úplne odlišnými psychickými stavmi. Podobne si možno predstaviť seba v tele iného človeka prípadne aj seba majúci iný mozog. Ak tieto pomyselné príklady z perspektívy prvej osoby predstavujú metafyzické možnosti, potom telesné a psychické podmienky nie sú ani nutné, ani postačujúce. Inými slovami, existuje možný svet, v ktorom existuje tá istá osoba bez toho, aby mala tie isté fyziologické a psychologické vlastnosti, ktoré má v aktuálnom svete.

Existuje aj iný epistemologický argument. Bežne vieme, že sa jedná o tú istú osobu v dvoch rôznych časoch, ale pritom nepoznáme ani fyzický a psychický stav tejto osoby. Jednoducho existuje principiálny pojmový rozdiel medzi poznaním tela a psychológie človeka, a jeho OI. Oba epistemologické argumenty sa zakladajú na tom, akým spôsobom poznáme OI.

Ontologické argumenty vychádzajú z toho, že osoba je jednoduchou individuálnou substanciou, ktorá nemá časti. V dôsledku jednoduchosti substance nie je možné stanoviť kritériá OI. Predpokladajú sa argumenty na podporu descartovského substanciálneho dualizmu, ktoré hovoria o radikálnej odlišnosti medzi myslou a telom. Ak je pravdivý descartovský dualizmus, potom jednoduchosť OI je jeho prirodzeným dôsledkom. Väčšina známych

zástancov dualizmu sú emergentnými dualistami (descartovského typu), ako napríklad Richard Swinburne a William Hasker.

E. J. Lowe zastáva nie descartovský dualizmus mysle (duše) a tela, ale osoby (subjektu skúsenosti) a tela. Jeho ontologické odlíšenie sa nezakladá na metafyzike novej existencie mimo tela (ako je to pri modálnych argumentoch), ale na odlišných kritériách telesnej a osobnej identity, ako aj na odlišných príčinných schopnostiach osoby a jej tela.²¹ Osobné vlastnosti emergujú v živom ľudskom organizme a zaručujú diachronickú OI. Lowe poukazuje na cyklickosť najdiskutovanejšieho neo-lockovského kritéria OI súvisiaceho s osobnými skúsenosťami.²² Podobne prehodnotil aj viacúrovňové kritériá, s podobným výsledkom. Takáto situácia podľa neho s veľkou pravdepodobnosťou indikuje, že teória „jednoduchosti“ OI je pravdivá.

Teória jednoduchosti nemusí mať len zdôvodnenie vychádzajúce len z dualizmu, v ktorom myseľ, duša alebo osoba sú jednoduchými substanciami, ale časové pokračovanie možno brať jednoducho ako nevysvetliteľný fakt.²³ (Podobné teóriu mal Bernard Lonergan, podľa ktorého časové kontinuum je čírou možnosťou, ktorá nemá sama osebe inteligibilnú formu.)

Naratívne vysvetlenie

V predchádzajúcich metafyzikálnych úvahách o OI v sekvenciálnom slede osobných etapách (*personal stages*) nie je dostatočne zdôraznená definícia osoby, ako morálneho konateľ'a.²⁴ Ak je osoba autonómny konateľ'om (aktérom), potom je objektom medziľudských vzťahov a nie vzťahov, aké máme napríklad k veciam a zvieratám. Ľudský subjekt je nositeľ'om slobody a morálnej zodpovednosti a je pôvodcom svojej činnosti, čo dáva ľudskému životu zmysel a dôstojnosť.²⁵ Okrem toho osoba je subjektom kreatívneho samo-vytvárania sa. Tento

²¹ Porov. LOWE, E. J. : *Personal Agency. The Metaphysics of Mind and Action*. Oxford : Oxford University Press, 2008, s. 92.

²² LOWE, E. J.: *Kinds of Being : A Study of Individuation, Identity and the Logic of Sortal Terms*. Oxford : Blackwell, 1989.

²³ Porov. CHISHOLM, R.: *Person and Object*. Chicago : Open Court, 1976. MERRICKS, T.: There are no Criteria of Identity over Time. In: *Nous*, 32 (1), 1998, s. 106–124:

²⁴ Vysvetľovanie osoby v termínoch osobných etáp (*personal stages*) zaviedol D. Lewis (1976 1983).

Osoba je agregátom osobných etáp, ktoré sú prepojené psychologicky a sú kontinuálne jedna po druhej.

²⁵ Pojem osoby je historickým pojmom, ktorý sa vytvára výchovou. Vychovávateľa si vytvárajú s dieťaťom také vzťahy, ktoré mu pomáhajú si uvedomiť, že je objektom zodpovedných medziľudských vzťahov a že ono samo je slobodným a zodpovedným pôvodcom svojho konania. Okolie berie dieťa na zodpovednosť za svoje správanie udeľovaním pochvál a trestov. Ak niekto odmietne prijať presvedčenie, že je konateľ'om, pôvodcom svojej činnosti, neberieme ho ako osobu. Naše vzťahy k nemu budú podobné tým, aké máme k psychicky chorým ľuďom, zvieratám alebo k veciam.

proces je základom naratívneho vysvetlenia OI. (Osobné formovanie nie je to isté, ako keď „ja“ (*self*) stváraňuje človeka. Psychologické prepojenia hovoria len o zdieľaní spomienok alebo presvedčení a túžob, alebo o činnosti a predchádzajúcimi úmyslami.²⁶

Existujú dva postoje obhajcov naratívnych teórií. Redukcionistický postoj spadá pod psychologické riešenia. Osobu stotožňuje s osobnými etapami. Naratívne príbehy konštruovania OI prehlbujú psychologické vzťahy medzi rôznymi etapami nie len v osobnej histórii života človeka, ale osobnými etapami.²⁷ Podľa neredukcionistických teórií nie je možné redukovať príbeh osoby do psychologických vzťahov medzi osobnými etapami.

Schroer a Schroer hovoria: „Myslíme, že tie druhé [psychologické] riešenia idú správnym smerom, ale nedokážu zachytiť jeden dôležitý prvok, osobnú skúsenosť z perspektívy prvej osoby. [...] Myslíme, že takéto vysvetlenia nedokážu zachytiť zmysel, v ktorom je osoba aktívna a v ktorom máme aktívnu úlohu v interpretácii a vytváraní seba.“²⁸ Je rozdiel medzi presvedčiami a túžbami, ktoré v nás spontánne pretrvávajú a my pozorujeme rôzne prepojenia medzi nimi a presvedčeniami a túžbami, ktoré boli aktívne vytvorené a posilnené. Tieto vytvorené stavy sú pre subjekt zaujímavejšie a sú skutočnejšie jeho vlastné. Dávajú ľudskému životu väčšiu hodnotu.

Schroer a Schroer²⁹ obhajujú teóriu samovytvárania osoby, ale zároveň aj redukcionistickú teóriu. Naratívne vysvetlenie predpokladá komplexnú dispozicionálnu vlastnosť, ktorá zaručí, že ak sa spýtame osoby na prepojenie s minulosťou, táto osoba nám môže dať takéto vysvetlenie. Ide preto o podobnú predispozíciu, ako to bolo v komplexných teóriách. Odpovedajúc na kritiku Galena Strawsona³⁰ upresňujú, že naratívne vysvetlenie nemôže byť triviálne, ako napríklad keď hovoríme, ako si niekto urobil kávu, ale nemôžeme očakávať príliš veľa, lebo žiadna narácia by nebola vysvetľujúcou. Prehnánym očakávaním by bolo napríklad očakávať jeden životný príbeh človeka, ktorý je opísaný kvalitne a koherentne alebo napísaný odborníkom.

Redukcionistická teória má podľa nich viaceré výhody: môže sa hovoriť o príčinnosti pri rozlišovaní skutočných a delusívnych skúseností so sebou³¹ a pri probléme delenia nie je

²⁶ Na obmedzenosť takéhoto prístupu poukázali Korsgaard (1989) i DeGrazia (2005).

²⁷ Schoemaker chápal osobné etapy v zmysle histórie života. (1984)

²⁸ SCHROER, Jeanine Weekes – SCHROER, Robert: Getting the story right : a Reductionist narrative. In: *Philosophical Studies*, vol. 171, 2014, s. 464.

²⁹ SCHROER, Jeanine Weekes – SCHROER, Robert: Getting the story right : a Reductionist narrative. In: *Philosophical Studies*, vol. 171, 2014, s. 445–469.

³⁰ STRAWSON, Galen: Against Narrativity. In: *Ratio*, 16, 2004, s. 428–452.

³¹ SCHROER, J. W. – SCHROER, R.: Getting the story right, s. 466.

dôležité, že pôvodné telo alebo mozog sú zničené, ale rozhodujúca je naratívna kontinuita medzi osobami v rozličných etapách.³²

Ich riešenie však nie je bezproblémové. Poukazujú skôr na to, že je lepšie, ako tradičné psychologické riešenia, ktoré prepájajú rôzne úseky v živote človeka psychologickými vlastnosťami a že odpovedá na niektoré pomysel'né (nie „normálne“) námietky lepšie, ako neredukcionistické riešenia.

Otázka: Odkedy a dokedy má už človek predispozíciu k naratívne vysvetleniu? Problém gradácie nie je odstránený, pretože niekto môže byť schopný vyrozprávať len triviálny príbeh. Aj iný nosič môže vytvárať naratívne vysvetlenie? Asi nie v prvej osobe. Príbeh musí byť nejak zapríčinený, aby bol reálny / realistický.

Čo sa týka vzťahu animalizmu a narácie, ak OI súvisí s konateľom, potom je pomerne flexibilne prepojená s telom a pripúšťa aj mierne abnormality, poruchy (správania, vedomia), pripúšťa transplanty a niekedy zásahy do mozgu, ktoré menia povahu a správanie človeka. Neurológovia sa dokonca zhodujú, že v ľudskom mozgu môžu byť viaceré vedomia (*self*), prípadne osoba môže byť rozdelená (*split personality*). Niekedy dvojčky môžu zdieľať spoločný organizmus. Osobný príbeh by ich mohol vhodne spájať prípadne rozdeľovať.

Christian List pri riešení problému slobody a determinizmu navrhuje vziať do úvahy pojem mnohorakej realizovateľnosti z filozofie mysle.³³ Proti teóriám psycho-neuronálnej identity sa používa pomerne silný argument mnohorakej realizovateľnosti, ktorý spočíva v poukaze na to, že ten istý mentálny stav môže nastať (byť realizovaný) aj za situácie, kedy sú neuronálne stavy iné, ako boli predtým, alebo jedno zoskupenie neurónov, môže mať za následok rôzne mentálne stavy. Dokonca pri niektorých mozgových poruchách funkcie, ktoré vykonávali narušené neuronálne siete, môžu prebrať neuronálne siete iných častí mozgu (napríklad v druhej hemisfére). Ak dochádza k takýmto javom, je rozumné hovoriť o dvoch úrovniach, o fyzikálnej a konateľskej. Konateľská úroveň závisí od fyzikálnej úrovne, ale nie je ňou príčinne determinovaná, kedy jednému neuronálnemu stavu zodpovedá jeden mentálny stav. Mnohoraká realizovateľnosť vnáša istú flexibilitu do týchto vzťahov.³⁴ Konateľ vychádzajúci zo svojich presvedčení, túžob a zámerov môže supervenovať na nižšie úrovne, čím spôsobuje zmeny vo svete.

³² SCHROER, J. W. – SCHROER, R.: Getting the story right, s. 467.

³³ LIST, Christian: Free Will, Determinism, and the Possibility of Doing Otherwise. In: *Noûs*, 48 (1), 2014, p. 156–178. Internet: http://eprints.lse.ac.uk/46931/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_List%20Free%20will_List_Free%20will_2015.pdf. (14. 8. 2017)

³⁴ LIST, C.: Free Will, Determinism, and the Possibility of Doing Otherwise, p. 176–178.

Táto myšlienka posilňuje argument, že osoba môže byť realizovaná aj v inom veľmi podobnom tele alebo inom „nosiči“ (akým by mohlo byť aj zmŕtvychvstalé telo). Neuronálne stavy však musia byť podobné tým prvým, aby v nich mohlo existovať pôvodné vedomie.

Záver

Riešenie problému diachronickej OI má dôležitý dopad na teizmus a pre kresťanskú teológiu. Celú diskusiu možno dokonca začať otázkou, čo musí nadprirodzené súcno urobiť, aby k tomu došlo. Musí vzkriesiť staré alebo vytvoriť nové telo alebo môžeme byť aj bez tela ako číra „duša“? Je dôležité nejaké psychologické prepojenie so starým životom alebo ide o úplne nový začiatok? Čo spôsobuje, že ide o tú istú osobu, ktorá žila v tomto svete a ktorá prešla cez zmŕtvychvstanie do nového, večného života? Nemôže ísť len o takú istú alebo podobnú osobu, ale o tú istú osobu.

Komplexné riešenia animalistického typu sú najvzdialenejšie od toho, čo nazývame osobou. Vysvetlenia psychologického charakteru vhodne opisujú vnútro a správanie subjektu. Hovorí však skôr o tom, čo osoba robí a aké má predispozície. Ak sa OI prepojí s ľudským vedomím (*self*), s perspektívou prvej osoby, prirodzene to vedie k jednoduchým riešeniam a rôznym formám dualizmu. Ak sa pridá aj prvok samo-vytvárania sa, je potrebné aj naratívne vysvetlenie. Explanatórne lepším je vysvetlenie, kde príbehy osoby tvoria súčasť psychologického vysvetlenia.

Ak zohľadníme možnosť kresťanského zmŕtvychvstania, pri substanciálnom dualizme osoba akosi „prirodzene“ prechádza do nového života a je nositeľom OI. Descartovsky chápaná duša alebo vedomie zaručujú tú istú OI. Pri komplexných teóriách, ak po smrti bude oživený nosič OI (telo, mozog, pamäť) dostaneme len takého istého človeka, nie (numericky) tú istú osobu. Komplexné vysvetlenia animalistického, alebo tradične psychologického prístupu sú preto nutne neúplné.

Literatúra

- GASSER Georg and STEFAN Matthias (ed.): *Personal identity: complex or simple?* Washington (D.C.) : Catholic University of America Press, 2009.
- GENDLER, Tamar Szabó: Personal Identity and Metaphysics. In: McLAUGHLIN, Brian P. – BECKERMANN, Ansgar – WALTER, Sven (eds.): *The Oxford Handbook of Philosophy of Mind*. Oxford : Clarendon Press, s. 578–591.
- GERTLER, Brie: *Self-knowledge*. London : Routledge, 2011.
- LOWE, E. J.: *Kinds of Being : A Study of Individuation, Identity and the Logic of Sortal Terms*. Oxford : Blackwell, 1989.
- MUSSCHENGA, Albert W. et al. (eds.): *Personal and moral identity*. Dordrecht; Boston; London : Kluwer Academic Publishers, 2002.
- NICHOLS, Peter: Substance concepts and personal identity. In: *Philosophical Studies*, vol. 150, 2010, s. 225–270.
- SCHROER, Jeanine Weekes – SCHROER, Robert: Getting the story right : a Reductionist narrative. In: *Philosophical Studies*, vol. 171, 2014, s. 445–469.
- SHRAGE Laurie J. (ed.): “You’ve changed” : sex reassignment and personal identity. Oxford : Oxford University Press, 2009.
- SHOEMAKER Sydney – SWINBURNE Richard (ed.): *Personal identity*. Oxford : Blackwell, 1985.
- SIDER, Ted: *Four Dimensionalism : An Ontology of Persistence in Time*. Oxford : Oxford University Press, 2001.
- STRAWSON, Galen: ‘The Secrets of All Hearts’: Locke on Personal Identity. In: O’HEAR, Anthony (ed.): *Mind, Self and Person*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015, s. 111–141.
- STRAWSON, Galen: *The Evident Connexion : Hume on Personal Identity*. Oxford : Oxford University Press, 2011.
- THIEL, Udo: *The early modern subject : self-consciousness and personal identity from Descartes to Hume*. Oxford : Oxford University Press, 2011.